# O‘QUV MOTIVATSIYASI VA METAKOGNITIV FAOLLIKNING O‘SMIRLAR TAFAKKURI RIVOJLANISHIDAGI PSIXOLOGIK OMILLARI

**Samarova Shoxista Rabidjanovna**
Chirchiq davlat pedagogika universiteti
Pedagogika fakulteti Psixologiya kafedrasi dotsenti

**Annotatsiya:** Mazkur maqolada o‘smirlik davrida o‘quv motivatsiyasi va metakognitiv faollikning tafakkur rivojlanishiga ta'siri pedagogik-psixologik nuqtai nazardan tahlil qilingan. Zamonaviy ta'lim jarayonida o‘quvchilarning analitik, tanqidiy va mustaqil fikrlashini rivojlantirish motivatsion omillar bilan bevosita bog‘liq ekanligi ilmiy jihatdan asoslangan. Tadqiqotda ichki va tashqi motivatsiya, refleksiya, o‘z-o‘zini nazorat qilish hamda metakognitiv strategiyalarning bilish jarayonlaridagi o‘rni yoritilgan. Shuningdek, ta'lim jarayonida motivatsiyani oshirish orqali o‘quvchilarning tafakkur faolligini rivojlantirish yuzasidan ilmiy xulosalar va amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

**Kalit so‘zlar:** motivatsiya, metakognitsiya, o‘smirlik davri, tafakkur, refleksiya, bilish faolligi, tanqidiy fikrlash, pedagogik psixologiya.

## Kirish

Bugungi kunda ta'lim tizimida amalga oshirilayotgan islohotlarning asosiy maqsadlaridan biri mustaqil fikrlaydigan, ijodiy yondasha oladigan hamda o‘z bilimini doimiy ravishda rivojlantirishga intiladigan shaxsni shakllantirishdan iboratdir. Ushbu maqsadga erishishda o‘quvchilarning o‘quv motivatsiyasi alohida ahamiyat kasb etadi. Motivatsiya shaxsni faoliyatga undovchi ichki psixologik mexanizm bo‘lib, u bilim olishga qiziqish, maqsad sari intilish va murakkab vazifalarni bajarishga tayyorlikni shakllantiradi.

O‘smirlik davri motivatsion sohaning jadal rivojlanadigan bosqichi hisoblanadi. Aynan shu yoshda o‘quvchilar o‘z imkoniyatlarini baholashni, kelajak rejalari haqida o‘ylashni hamda bilim olishning shaxsiy ahamiyatini anglay boshlaydilar. Agar ta'lim jarayonida ularning ichki motivlari qo‘llab-quvvatlansa, ular murakkab vaziyatlarni tahlil qilish, yangi g‘oyalarni ilgari surish va mustaqil qaror qabul qilishga ko‘proq moyil bo‘ladilar.

Metakognitiv faollik esa o‘quvchining o‘z fikrlash jarayonini boshqarish, o‘z bilimini baholash va xatolarini tahlil qilish qobiliyatini anglatadi. Mazkur kompetensiyaning rivojlanganligi o‘quvchilarning nafaqat o‘quv muvaffaqiyatini, balki ularning shaxsiy rivojlanishini ham ta'minlaydi.

## Asosiy qism

Psixologik tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, motivatsiya tafakkur rivojlanishining eng muhim omillaridan biridir. Bilishga qiziqqan o‘quvchi yangi ma'lumotni faqat yodlab qolishga emas, balki uning mazmunini anglashga, sabablarini izlashga va amaliyotda qo‘llashga intiladi. Natijada unda analitik va tanqidiy fikrlash ko‘nikmalari rivojlanadi.

Ichki motivatsiya yuqori bo‘lgan o‘quvchilar murakkab topshiriqlardan cho‘chimaydilar, aksincha ularni o‘z bilimlarini sinovdan o‘tkazish imkoniyati sifatida qabul qiladilar. Ular o‘z faoliyatini rejalashtirish, bajarilgan ishlarni baholash va keyingi harakatlarini belgilashda metakognitiv strategiyalardan foydalanadilar. Bu esa refleksiv tafakkurning rivojlanishiga xizmat qiladi.

Tashqi motivatsiya, jumladan, baho, rag‘bat yoki ota-onaning talabi ham o‘quv faoliyatiga ma'lum darajada ijobiy ta'sir ko‘rsatadi. Ammo uzoq muddatli natijalarga erishishda ichki motivatsiya ustunlik qiladi. Shu sababli pedagoglar o‘quvchilarda bilim olishga nisbatan ichki ehtiyojni shakllantirishga alohida e'tibor qaratishlari lozim.

Metakognitiv faollikning rivojlanishi o‘quvchining o‘z fikrlash faoliyatini ongli ravishda nazorat qilishiga yordam beradi. Masalan, o‘quvchi topshiriqni bajarishdan oldin uni rejalashtiradi, bajarish jarayonida o‘z faoliyatini kuzatadi va yakunda natijani baholab, yo‘l qo‘yilgan xatolarni tahlil qiladi. Bunday yondashuv nafaqat akademik muvaffaqiyatni oshiradi, balki mustaqil ta'lim olish kompetensiyasini ham rivojlantiradi.

Ta'lim jarayonida muammoli vaziyatlar yaratish, guruhli muhokamalar, loyiha ishlari, refleksiv kundaliklar va o‘z-o‘zini baholash usullaridan foydalanish motivatsiyani oshirish hamda metakognitiv faollikni rivojlantirishning samarali vositalari hisoblanadi. Bunday metodlar o‘quvchilarni tayyor bilimni qabul qilishdan ko‘ra, bilimni mustaqil izlash va tahlil qilishga undaydi.

**Xulosa**

O‘quv motivatsiyasi va metakognitiv faollik o‘smirlar tafakkuri rivojlanishining asosiy psixologik omillaridan hisoblanadi. Bilim olishga ichki ehtiyojning shakllanishi, refleksiv fikrlashning rivojlanishi hamda o‘z-o‘zini boshqarish ko‘nikmalarining takomillashuvi o‘quvchilarning analitik va tanqidiy tafakkurini rivojlantirishga xizmat qiladi. Shu sababli ta'lim jarayonida shaxsga yo‘naltirilgan pedagogik texnologiyalarni keng qo‘llash, motivatsion muhitni yaratish va metakognitiv strategiyalarni rivojlantirish zamonaviy ta'limning ustuvor vazifalaridan biri bo‘lib qolmoqda. Mazkur yondashuv o‘quvchilarning nafaqat o‘quv faoliyatidagi muvaffaqiyatini, balki ularning kelgusidagi kasbiy va ijtimoiy rivojlanishini ham ta'minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Vygotsky, Lev Semyonovich (1987). *Thinking and Speech*. New York: Plenum Press.
2. Piaget, Jean (1972). *The Psychology of the Child*. New York: Basic Books.
3. Leontiev, Alexei Nikolaevich (1978). *Activity, Consciousness and Personality*. Englewood Cliffs: Prentice-Hall.
4. Flavell, John H. (1979). Metacognition and Cognitive Monitoring: A New Area of Cognitive-Developmental Inquiry. *American Psychologist*, 34(10), 906–911.
5. Zimmerman, Barry J. (2002). Becoming a Self-Regulated Learner: An Overview. *Theory Into Practice*, 41(2), 64–70.
6. Pintrich, Paul R. (2000). The Role of Goal Orientation in Self-Regulated Learning. In *Handbook of Self-Regulation*. San Diego: Academic Press.
7. Bandura, Albert (1997). *Self-Efficacy: The Exercise of Control*. New York: W.H. Freeman.
8. Schraw, Gregory, & Dennison, R. S. (1994). Assessing Metacognitive Awareness. *Contemporary Educational Psychology*, 19(4), 460–475.
9. Dweck, Carol S. (2006). *Mindset: The New Psychology of Success*. New York: Random House.
10. Hattie, John (2009). *Visible Learning*. London: Routledge.
11. OECD. (2023). *PISA 2022 Results (Volume I): The State of Learning and Equity in Education*. Paris: OECD Publishing.

12. UNESCO. (2021). *Reimagining Our Futures Together: A New Social Contract for Education*. Paris: UNESCO.
13. G‘oziyev, Egamberdi G‘oziyev. (2010). *Umumiy psixologiya*. Toshkent: O‘zbekiston faylasuflari milliy jamiyati.
14. Davletshin, Mavlon G‘aniyevich. (2002). *Yosh va pedagogik psixologiya*. Toshkent: O‘qituvchi.
15. Karimova, Venera M.. (2012). *Ijtimoiy psixologiya*. Toshkent: Fan va texnologiya.
16. Nishonova, Zebo Tursunovna, & Alimova, G. K. (2017). *Bolalar psixologiyasi va psixodiagnostikasi*. Toshkent: TDPU.
17. Muslimov, Narzulla Alimuhamedovich. (2020). *Kasbiy kompetentlik va innovatsion pedagogik faoliyat*. Toshkent.
18. Tolipov, O‘ktam, & Usmonboyeva, M. (2019). *Pedagogik texnologiyalarning tatbiqiy asoslari*. Toshkent.
19. Sternberg, Robert J. (2020). *Cognitive Psychology* (8th ed.). Boston: Cengage Learning.
20. Halpern, Diane F. (2014). *Thought and Knowledge: An Introduction to Critical Thinking* (5th ed.). New York: Psychology Press.